

KŪRYBA KAIP KARTOTĖ; KARTOTĖ KAIP KŪRYBA

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ-PAKERIENĖ

Vilniaus universitetas

Straipsnio objektas – kartojimosi judesys patirties procesuose, kūrybiškumo ištakos. Darbo tikslas – aptikti ir apmąstyti patirtis, kai kartodami būname autentiški, apmąstyti sąlygas, kurios implikuoja kartojimą ir kartojimąsi. Tyrimo metodas – literatūros fenomenologija. Žodžiai raktai: kartojimas, tautosaka, kūrybingumas, poezija, sąmonės būseną, sąmonės įvykis.

Pirmuoju pavadinimo sandu į kartojimą žvelgiama kaip į ontologinį principą, svarbų ir tautosakos supratimui. Pasaka prisimenama girdint ją kelis kartus, kelis kartus perpasakojant. Dainos mokomasi kartojant – sau, su kitais, viešai. Ir netikėčiausiame veiksmo, pertraukiančiame būties tolydumą, slypi *kažkas*, kas pasikartoja. Pasikartojanti yra pati veiksmo galimybė. Veiksmai kartojasi nuolat; kasdienybės turinys susidaro iš pakartojamų ir pasikartojančių veiksmų. Kartojimo (kartotės) ir kūrybos sąlytis kildinamas iš ontologinės patirties, iš labiausiai žmogui akivaizdaus gamtinio, kosminio cikliškumo. Sąmonė įtikinta, kad pavasaris ateis. Kad žiema prasidės. Kad rytas išauš, nes jau daug rytų prašvito. Kartojimu grįžtama, grįžimai pasikartoja. Kūrybinga sąmonė pastebi dėsni, bet yra veikiamą ir nedėsningai, netgi atsitiktinai atsiveriančios kitos perspektyvos – *dvasios įvykio*. Kita perspektyva gali būti susijusi ir su grožio pojūčiu: daina pasirodo graži, verta jos mokytis, kartoti žodžius, juos keisti derinant su savo jūtimais, patirtimi. Grožio pojūtis gali pradėti naują kartotės fazę. Pakartojama, kas gražu; gražumas ryškėja kartojant, įtvirtinant. Lietuvių mitinė pasaka apie Eglę yra tūkstantveidė. Žodinis Eglės *veidas* yra nugludintas.

Kartojimasis ramina, bet raminančioje kartotėje slypi ir neramybė: kiek atskirai sąmonei tešis tai, kas kartojasi bendruoju modusu. Kada *man* saulė nusileis paskutinį kartą? Ši nežinia, šis paprastas ir neatsakomas klausimas dramatiškai kartojimosi ritmą, jį pertraukinėja. Intensyvina įsiklausymą-įsižiūrėjimą kaip kūrybos žingsnius, kuriuos bendruosiuose būties akiračiuose būtina suderinti su kitų žingsniais. Kaip būtina suderinti balsus dainuojant. Kuo dažniau kartu dainuojama, kuo daugiau kartų, tuo dermės harmoningesnės. Kuo daugiau kartų tautosakos rinkėjas (ja) yra susitikęs

su dainuojančiais, kalbančiais, pasakojančiais žmonėmis, tuo labiau jam veriasi tie *kartai*, kurie slypi dainos dainavimuose, pasakos pasakojimuose.

Ir tautosaka, ir literatūra turi tuos pačius *kartinius* laikus: būtąjį kartinį ir būtąjį dažninį.

Straipsnio teorinės pozicijos siejamos su literatūros fenomenologija.

Grįžkime į lietuvių literatūros pradžią, į Kristijoną Donelaitį, į įspūdingą kartotės ratą ir į laiką, kai gyva ir gyvybinga tebėra ir liaudies kūryba. Citata iš „Metų“:

Daug gyvų daiktų, kurie lizde prasidėjo,
Tėvą su moma prastoję penisi patys
Ir dainas savo tėvų atkartodami čypsi.
Taip trumpam čėse nei naujas sviets pasidarė.

Pacituojame Kristijoną Donelaitį ir esame lietuvių pasaulėvaizdžio kalbiniame centre, kuris mums aiškina sudėtingą pasikartojimo ir atsinaujinimo dvejybę: gyvi daiktai, prasidėję lizde, atsiskiria nuo tėvo ir motinos, bet čypsi *atkartodami* savo tėvų dainas; per trumpą laiką pasaulis atsinaujino, bet atsinaujino ir atkartojimu. Modelis, ir nėra svarbu, kuo jis pagrindžiamas – žmonėmis ar paukščiais. Metaforos šaknys slypi begaliniuose pasaulio atitikimuose-atitikmenyse, pasaulio galimybes būti aiškinančiuose mituose. Donelaitis kalba apie paukščius; bet kalba jausdamas pasikartojančio modelio galią, reikšmių perkėlimo galimybes: žmonės perima *lizdą*, jau kaip metaforą, suka jį, dangsto, ramsto. Ir paukščiams svarbu *tėvas su moma*. Mums itin svarbi tampa frazė: „Ir dainas savo tėvų atkartodami čypsi.“ *Tėvų dainos* vaikų ir provaikaičių sąmonėje veikia kaip tikrumo, *autentiškumo* modelis. *Atkartojimas* nėra laisvai pasirenkamas; tai, ką atkartojame, aptinkame savo sąmonėje – genetinį kodą, paveldą, patirties galimybę.

Paveldosauga, daugiausia sutelkta į materialųjį paveldą, bendrais susitarimais įtvirtina autento sampratą. To, kas išlikę, medžiaginis originalumas (pirminės, pirmapradės medžiagos), tokios formos, kokios buvo sukurtos, ir kokios išliko, veikiamos laiko. *Laiko veikimas* komplikuoja net medžiaginį paveldą. Juk ne tik lietus ir vėjas veikia, veikia ir laiko žmogaus valia. Kur ta autento riba, jei statyta XVI, bet kažkas keista ir XVII amžiuje? Nematerialusis paveldas – tautosaka – buvo ir tebėra itin veikiamas žmogaus valios. Valios išlaikyti, valios persakyti kartojant ir kartojimu keičiant. Ir XIX a. pabaigos dainuotojų ar pasakotojų valia tebėra tokia pat autentiška, kaip ir XVIII amžiuje. Ir netgi XX a. antrosios pusės – su nuostaba sakau, kad aštuntajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje Paringyje, Rimdžiūnuose (Baltarusijoje) dar susitikau ir su dainos, ir su dainavimo kaip ypatingos dvasinės laikysenos autentika. Tautosakoje autentiška lieka tai, kas prasitęsė kaip pirminis, pirmapradis sąmonės aktas. Pratęsimo-prasitęsimo problema; kintantys, bet išliekantys pavidalai. Netgi būsenos dainuojant, dvasinės laikysenos. Kaip atsėda, kaip pirma pažiūri į kiemą pro langą, ar ten viskas savo vietoje, kaip skliautu sudėtais delnais perbraukia per smilkinus žemyn, po skarele subruka žilus plaukus, paskui rankas susideda ant kelių.

Žingsnis lyg į šalį, bet ne – pasakymo įtaiga dažnai remiasi atkartojimu, pakartojimu; pirminė sakinio melodija susidaro iš vienodų ar panašių sintaksinių atkarpų gausmo, gausmo, kuriame ataidi *dabar* ir *kitais kartais* sąskambiai. Ir tuose sąskambiuose pasigirsta tai, kas ateina iš tautosakos, nors nebūtinai tiesioginiu pavidalu. Kaip *kažko* paaiškinimas; pamatyti, bandyti suprasti, galiausiai suprasti iš *kito* teksto. Dvidešimtmečio Vytauto Mačernio sakinytis iš „Literatūrinio dienoraščio“, kuriuo grįžtama į praėjusį laiką, į vaikystę, mąstomas egzistencijos, tautosakos ir poezijos vienis: „Kai buvau dar vaiku, atsimenu, užein, būdavo, senutė už svirno kampo ir, visa palinkusi į priekį, įtempus akis, žiūri į vakarus bėgančio vieškelio link <...>. Tada aš nesupratau, ko senolė laukia, dabar lyg ir suprantu, Aleksandravičių skaitydamas suprantu, tai jis yra sesulės šaukiamas brolelis poetas, tai jis besileidžiančios saulės poetas, tai jis kartais užbėga už svirno ir ilgai ilgai žiūri į vakarų kelią, kurio smiltyse žaidžia gęstanti vakarinė saulė“ (Mačernis 1990: 341). *Sesulės šaukiamas brolelis poetas* – poetinė formulė, sujungianti tautosaką ir tautosakiškai graudžią Jono Aisčio poeziją, sujungianti kalboje ir kalba, pakartojimų poetine sintakse: *tai jis, tai jis; ilgai, ilgai*. Trys sąmonės žingsniai: *nesupratau, dabar lyg ir suprantu, Aleksandravičių skaitydamas suprantu...* Iš prigimties imli ir kūrybinga sąmonė derina savo (kartu ir savo tautos kūrybos) ir pasaulio ritmą; kartodama, pakartodama, pratęsdama, modifikuodama.

Kūryba, kūrybingumas – atskira, bet ir nuo kartojimo neatskiriama problema. Pasikartoja ir viena, ir kita – ir kūrybingumas, ir problema, taip pat ir kūrybingumo suvokimo problema, slypinti anapus kūrybos. Sąmonės kūrybingumas rodo neaiškių, bet stiprių intencijų radimąsi joje pačioje: *kažkas*, ką turiu suvokti, atskleisti, padaryti. Nuojauta, kad *tai* įmanoma. Kūrybingumo sampratoje slypi pamatinis neaiškumas, kurio aiškinimasis gali duoti kūrybai medžiagos. Suvokiame, kad ir kūrybingumas yra keliaklodis, skirtingų galimybių. Kūrybingumui pasireikšti gali užtekti kasdienybės, tų patirčių, kurios veriasi dirbant, bendraujant, mylint, kenčiant, ilgintis, netenkant. Tautosakos kūrybingumas susijęs su pirminiais patirties dalykais, bet gali kilti iki estetinio lygmens, žymimo aukščiausiu kūrybingumo laipsniu. Tai buvo aišku jau Liudvikui Rėzai, Simonui Daukantui, Simonui Stanevičiui, vėliau Sofijai Kymantaitei-Čiurlionienei; jau mūsų laikais – Donatui Saukai (studija „Tautosakos savitumas ir vertė“, 1970). Estetinis raiškumas pasiekiamas ir veiksmų kartojimu, žodžio *gludinimu*, ir estetinio įvykio staigumu, netikėtumu: gal labiausiai tai galima pajusti metaforoje.

Algirdo Juliaus Greimo klausimas: „Ar tik kūrybingumas nekyla iš tos atkaklios, įkyrios nuojautos, kad yra kažkas, ką reikia suprasti, kad yra kažkas, – o kas, iš tiesų dar neaišku – ką verta pasakyti apie pasaulį, pasakyti pasauliui?“ (Greimas 2009: 207). Kartojime slypi atkaklumas, verčiantis *tai* daryti. Atkaklumas rodosi kartojimu – juk kiekviena knyga rašytojas kopija į nematomą *stiklo kalną* – iš naujo, vėl iš naujo. *Sizifo mitas*, prikaustęs Albert'o Camus dėmesį: iš kur valia *kartoti, vėl* iš kalno papėdės į viršūnę ritinti sunkų akmenį. Atkaklumas, kylantis ir iš neapleidžiančios nuojautos, kad yra *kažkas*, ką verta (gal net būtina) *padaryti*. Nuojauta neprašina, neišnyksta, tas *kažkas* lieka neaiškus, neaiškus iš esmės; kūrybingumas

dramatizuoja vienu ar kitu būdu patiriamo gyvenimo ritmo tolydumą, bet kartu jo ir siekia; galbūt aukštesniu sąmoningumo lygmeniu.

Vytauto Mačernio dienoraštyje senolė, klausiamo, ko žiūrinti, juk vakaras ir niekas nebeateis, atsako: „Niekas, niekas, sūneli, bet iš papratimo žiūriu, lyg laukia kažin ko širdis, pati suprasti negaliu.“ *Niekas, niekas*, bet laukia kažin ko širdis. Ši sandūra, sandūra tarp *nieko* ir *vilties*, kad *kažkas* yra, galbūt yra kartojimu sąmonėje įrašomo ir vis atnaujinamo-pratęsiamo rašto (ir perkeltine prasme) genas, branduolys. Žiūri, žiūri žmogus į vakarą, į besileidžiančią saulę, ir pradeda niūniuoti. Sena daina perkelia sąmonę į seną laiką, kartu senas laikas tarsi persisunkia į dabartį atsinaujindamas; kartojimo įgalintas ritmas keičia dainą atliekančio (atliekančios) kūną, *kažkas* juo, jame pasirodo. Todėl folkloristams svarbu dar bandyti fiksuoti dainuojančių-pasakojančių *veido-kūno* reakcijas. Grįžti prie anksčiausių tautosakos pateikėjų aprašų – kas buvo pamatyta-išgirsta. Ne tik tai, ką sako-persako, padainuoja, bet ir *kaip*. Čia slypi galimybė pasiekti kartojimu atsinaujinantį ritmą – kodėl žmogui gera *čypsėti* savo tėvų dainas, kodėl jos stiprina, jaunina seną ir brandina jauną, lyg sukurdamos *bendrą laiką*. Tokių pasikeičiančių *būsenos* pastebėjimų turime, ir tautosakos specialistams jie, be abejonės, yra žinomi. Paminėsiu man įstrigusį Stasės Litvinaitės pasakojimą – „Žvilgsnis į pirmąsias universiteto ekspedicijas“. Gaila, kad dainininkė, apie kurią kalbama, anoniminė, bet išpūdis – nuostaba tikra: „Dar labiau nustembam, kai ji pradeda dainuoti. Senatviškas veidas tartum išnyksta, jį pakeičia kitas, dainos nuspalvintas. Ir jau nebe senutė sėdi prieš mus, bet nenusakomo amžiaus interpretatorė, kuriai daina suteikė ir jėgą, ir polėkį, ir įkvėpimą“ (Litvinaitė 1988: 540). Tautosakos laikas yra *nenusakomas*: kartu ir senas, ir jaunas. Didieji tautosakos rinkėjai ir tyrinėtojai taip pat iš savęs skleidžia stiprią empatinę energiją, susidariusią iš pasikartojančių patirčių-susitikimų su tautosaka ir jos atlikėjais. Minėčiau čia Norbertą Vėlių, sąmonę, iki pačių gelmenų perimtą to, kas didžiaisiais gyvybiniais ciklais kartojasi senojoje tautosakoje, kas buvo jo pajausta-perjausta. Arba buvusio Vilniaus pedagoginio instituto (dabar universiteto) studento išpūdis apie Zenoną Slaviūną: „Ir vis dėlto tikrąjį Zenoną Slaviūną pajaučiau per paskaitą, kai jis užsiminė apie sutartines. Sutartinės!

Teka upelė,	Teka duinoja,
Dobilia,	Dobilia,
Dobiliuci,	Dobiliuci,
Dobilia.	Dobilia.

Pasikeisdavo dėstytojo veidas, tada jis panėšėdavo į vaiką, staiga išvydusį seniai matytą motinos veidą“ (Šaknys 1988: 546). Išvysti-išgirsti tai, ką seniai, neatmenamai seniai esi matęs-girdėjęs, būti įsuktam per amžius kartotų ritminių struktūrų. Iš čia tas gyvybinis atsinaujinimas-atsijauninimas, nušvitimas, vaiko ir seniai matytos motinos susitikimas. *Kartojimas-pasikartojimas* – lietuvių kalboje gražus frazeologinis lizdas: *kartas kartėmis, kartų kartais, kas kartas...* Jutimas, kad gyvename pasikartojimų ritmu, kad pirminį pasikartojimų ritmą teikia gamta, vieta, kurioje gimė, kad tas ritmas yra privalomas, nepakeičiamas, guodžiantis. Kad kol gyvas, gali būti tikras, jog ir kaip vėluodamas pavasaris ateis, neišvengsi rudens, žiemos... Kad

nušvis rytas, patekės saulė, kad nusileis... Kad žmogus taip pat *pateka* ir *nusileidžia*; ontologinės metaforos priklauso visatos ritmo pajautimams, iš jo kilusios. Tautosakos jos pirmiausia pajaustos. Kūrybingai sąmonei duota-leista sublimuoti pasikartojančias patirtis, atnaujintu, perkeistu būdu ištarti tai, kas per amžius kalbėta-žinota-tylėta: kad gyveni ir nebegyvensi. Didieji poetai pasiekia giliąsias mentalinio ritmo struktūras, todėl gali pasakyti ir savitai, ir taip, tarsi priglustų prie tautosakos galimybių, tik jas pratęsdami. „Nušviesk ilgai, saulele, gyvenimą mūs gražų, paskui naktis tamsioji ties jūra nusileis...“ – ištaria Salomėja Nėris.

Žmogus junta, kad kūnas taip pat yra ritminių kartočių derinys, derinių struktūra, kad sąmonei būdingi potvyniai ir atoslūgiai, kad jie yra priklausomi ne tik nuo psichinių procesų, bet galiausiai ir nuo didžiųjų gamtos-visatos ritmų. Sigitos Gedos mintis: „Visa eilėraščio paslaptis – kaip uždaryti, sutramdyti, užburti, paklupdyti ant kelių Visatą. Senovėje žmonės tą gerai suvokė, daugybę kartų kartodami, akmenyje iškaldami kelis užkeikimo žodžius“ (Geda 1989: 10). Iškalta akmenyje, ką reikia kartoti. Ką reikia kartoti, kaip nors užrašyti, užsirašyti, įsirašyti. Akmenyje, pergamente, ant popieriaus. Rašto, kaip didžiojo kartojimo akto, pirminė motyvacija sąmonėje.

Kristijono Donelaičio „Metų“ *ciklai* įvairiausiai požiūriais gali būti gretinami su kitų kultūrų pamatiniais tekstais; pamatiniais tekstais vadinu tuos, kurie pateikia ta kalba kalbančios bendruomenės gyvenamą-įsivaizduojamą pirminę ritminę *visovę*, pirminius tos visuminės struktūros rėmus. Kokia gyvenimo medžiaga, realia ar virtualia, jie užpildomi, nėra svarbu. Bet kuriame pamatiniame kultūros tekste veiks pasikartojantys gyvybės ir mirties ciklai; bandymai pasakyti, kaip žmogus gimsta ir kaip miršta, ir kaip gyvenimas nenustoja būti kartodamasis, prasidėdamas ir baigdamasis, baigdamasis ir prasidėdamas: „Kožnas viens žmogus užgimdamas pumpurui lygus, / Iš kurio žiedelis jo pirmiaus išsilukština, / Ik po tam jis, peržydėjęs ir nusirėdęs, / Užaugin vaisius ir amžį savo pabaigia.“ Kaip suvokiame jau iš „Metų“, gyvybės tarpsnyje tarp žiedų ir vaisių palikta žmogui laiko suvokti, kaip jis gyvena, kaip reikėtų gyventi. Ir būrui duota pažinti, kas yra gražu, teisinga, kad ir širdingumas, meilė yra įmanoma, dėl to ji atsimintina kelių kartų. „Toks širdings buvo pons, kad kožnas, jo paminėdamas, / Dar vis verkia: nės jisai jau numirė pernai. / Ak! išties ir vertas, kad jo kasdien paminėtų / Ir kad jo vaikų vaikai paminėdami verktų.“ Aptinkame išreikštą pagrindinį gyvenimo užtikrinimo principą: kad kas išliktų, reikia, kad būtų kartojama, *minima*, kad būtų svarbu vaikų vaikams, gyvajai atminties grandinei, pagrindžiančiai ir kultūrinę atmintį. Ne šiaip paminėti, o įsijaučiant – pagal Donelaitį – *verkiant*. *Paminėti* – vadinasi, atlikti *tą patį* veiksmą, *pakartoti* nors ir pakeičiant, stengtis išlaikyti veiksmo tapatybę; pagal Donelaitį – taip pat *čypsėti* savo tėvų dainas atkartojant, taip pat *paminint verkti*. Bet *naujas sviets*, kad ir laikydamasis tėvų papročių, kūrybos būdų, negali jų kartoti neatnaujindamas. Kuo pakartojimas intensyvesnis, kuo labiau siekiama ištikimybės, tuo didesnė ir esmingesnė yra atnaujinimo galimybė. Kūrybiškumas yra sąmonės intensyvumo specifinė galia, galia, siekianti išsireikšti. Tautosakoje kūrybiškumo netrikdo ir kartojimai – savo paties ir to laiko sąmonės ritmo suderinimai. Kuo ryškesnis sąmonės turinys ir ritmas, tuo kartojimuose didesnės perkeitimų žymės, *igilinimai*. Kai sąmonė nesusitinka su tuo, ką bent pradinėmis

intencijomis kartotų kaip savo, ji bando *įsteigti* savo pradžią. Kiekvienas tekstas bent neryškia pradžia yra prasidėjęs atskiroje sąmonėje. Pradinio teksto-melodijos likimas, įsitvirtinimas priklauso, kaip į jį reaguojama kitų bendruomenės narių, kiek kartų vaikų ir vaikų vaikų pakartojama esmingiau nekeičiant. Kartojimai iškristalizuoja formas, taip pat ir estetines, jose slypi, pasirodo *archetipai*, būties universalijų branduoliai, kiekvienos kultūros kiek kitaip apšviesti. Neabejotina, kad žmogaus pasaulis nuo pradžių pradžios iki šių dienų laikosi ant tų pačių archetipinių pamatų; universalijos pasikartoja, pasirodo kitais, kartais ir ilgai neatpažįstamais pavidalais.

Dar viena Sigito Gedos mintis – jau iš vėlesnio, skaudžių patirčių išbandyto laiko, jau iš gyvenimo rudens, nedaug tesuteikusių donelaitiškujų *gėrybių*. Pirmas klausimas, po jo prasitęsianti refleksija apie mirusiuosius. Pasikartojantis sąmonės takas: „P. S. Mano didysis klausimas: ar mano senelis, apie kurį tiek galvojau, galėjo prilaikyti (bent kiek) viršum manęs kybantį luitą?

Tikriausiai! Abudu su močiute. O gal daugeliu...

Jėzau, betgi čia jau dainų pasaulis!

Dainų pasaulis ateina tik didžiulių nelaimių metais, kraštutinėmis būsenomis, todėl kvaila ir pigu taip „staugti“ folklorą, kaip <...>“ (Geda 2008: 165). Išbraukta, kas buvo paminėta. Bet ne tai svarbu. Svarbu, jog paliudytas sąmonės įvykis – galvoji lyg apie save, ieškai atramos, prisimeni mirusius senelius, pamąstai, ar jie dar tau padeda, suvoki, kad tikriausiai. Ir staiga pajunti, kad štai – jau įėjai į dainų pasaulį! Nuostaba – tas pasaulis atsivėrė, esi jame. Taip pažymimas *dvasios įvykis*. Senasis pasaulis, kuriam priklauso ir dainos, *budi*, priartėja prie savųjų nelaimių, sunkiųjų būsenų laiku. Gyvas tebėra ritmas, leidžiantis pasikartojimo taku priėti, aptikti tą pasaulį savyje.

Kultūros teoretikai, mitologijos ir tautosakos tyrinėtojai *kartojimo* principą jau seniai yra pastebėję, įvedę į apyvertą: Mircea Eliade's vardas mums gerai žinomas, nujaučiame, kokią įtaką jis yra padaręs ir Gintarui Beresnevičiui, turėjusiam didelių teorinio mąstymo, netgi teorijos, ypač mitologijos, pagrįstos ir empatija, galimybių. Mano supratimu, senieji kultūros tekstai, taip pat ir tautosaka, ypač tais atvejais, kai siekiamės jos ontologinių pamatų, negali būti tiriami be sąmonės empatijos, tarsi įėjimo į pirminę situaciją, bandymo suvokti, *kaip tai galėjo būti, kaip tai aš dar galiu atrasti savyje* – ir kaip prasitęsiantį buvinį, kaip mįslę, kad yra *kažkas*, kaip *kartotės* aidą. Kaip nuostabą – „betgi čia jau dainų pasaulis!“

M. Eliade davė postūmį *kartotės* žodžio įsitvirtinimui lietuvių kalboje (tikriausiai pirmasis postūmis – „Amžinojo sugrįžimo mito“ vertėjo – Petro Račiaus); lygiai taip kaip biblinis išminčius Koheletas arba naujųjų laikų filosofas Hegelis, Eliade tikina, kad pasaulyje nevyksta nieko nauja, viskas yra tik pirmapradžių archetipų kartojimas; viskas prasideda iš pat pradžių kiekvieną akimirką. Šis kartojimas, „atkurdamas tą mitinę akimirką, kai buvo apreikštas archetipinis veiksmas, be paliovos laiko pasaulį tame pačiame rytmetiniame pradžios akimirksnyje“ (Eliade 1996: 86). Bet būtina pridurti – *tame pačiame*, bet ir *kitame*, nes tas pats akimirksnis skleidžiasi kitos sąmonės lauke, kita sąmonė duoda ir bent šiek tiek kitą erdvės bei laiko perspektyvą. Sąmonė kartuoja kitos sąmonės taką pagal archetipinius atitikimus: tokiu būdu tautos-

koje susidaro lyrinės meilės dainos, išreiškiančios sąmonę sujaudinusią erotinę vaizdiniją, karo žygių, narsumo, tėvynės (namų) gynimo dainos, prisiglaudžiančios prie aukojimo(si) archetipo, arba pasaulio prigimtį aiškinančios sakmės. Senoj giesmėj slypi naujos galimybės. Religinės giesmės kartojamos ritualo principu – dalyvavimas giedant, giedojimas kartu, žodžių ir melodijos kartojimas teikia sąmonei tikrumą, kad elgiamasi teisingai. Maironio poetinė ambicija („Užtrauksme naują giesmę, broliai...“) yra suleidusi šaknis į labai seną laiką, į seniausių giesmių pajautas, į geidimą, kaip *Aš* norą: „Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį iš kapų milžinų / Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį / Iš senųjų laikų!“ („Aš norėčiau prikelti“). Poetiniu būdu liudijamas tikėjimas, kad *senųjų laikų* žmonės žinojo, kaip gyventi, kad kažkas yra prarasta, prarandama, kad reikia bent *norėti* (geisti) pakartojimo-pasikartojimo. Ir *naujojo giesmėj* reiškiami seni ir amžini išipareigojimai: lietuvių tapatybei pagal Maironio programinį atsinaujinimo tekstą priklauso mylėti ir savo *žemės dainas*.

Kultūros modeliai iš esmės irgi gali būti suprasti kaip tam tikri archetipai, veikiančys ir pasikartojimu. Kiekviena kultūra (bendruomenės, net kokios etninės grupės) yra sau pakankama, jos yra tiek, kiek būtina, kad sąmonės lygmeniu būtų užtikrinamas bendruomenės gyvavimas, gyvavimo pratęsimas, kad būtų suteiktas žinojimas apie gyvybę, mirtį, meilę, kaltę, nuodėmę, bausmę, kad būtų užtikrinti tam tikri ritualai, apeigos, kuriuos būtų galima priskirti dvasinei saugai, apsaugai. Žmogus jaučiasi saugesnis, jei kultūra įgalina jį patį atlikti tam tikrus apsauginius veiksmus ir gestus. Čia glūdi nepraeinanti klasikinės kiekvienos tautos liaudies kūrybos prasmė. Sąmonė ilgisi dalyvavimo pirminiuose ritualuose, kurių prasmė yra amžinai pasikartojanti, iš tiesų gražinanti mus į pradžią: dainuoju apie meilę, liūdžiu savo mirusios motinos, einu prie jos kapelio, trokštu, kad žydėtų gėlė, siūruotų medžiai, kad saulelė apšviestų *gyvenimą mūsų gražu*... Manau, kad čia slypi liaudies meno pasikartojančio atsinaujinimo versmė – sąmonės netarpiškas dalyvavimas ritualiniuose veiksmuose. Galimybė patvirtinti savo nuojautą, kad *kažkas* yra, kad galiu tai patirti ir iš kitų, per kitus. Kad seni, ritualiniai veiksmai tą *kažką* priartina; *kažką* apgaubiantį, saugantį.

Sau pakankama kultūra nekelia vertės klausimo; ji yra vertinga savaime, savipakankamumu, kiekvienas trūkumas yra užpildomas iš resursų. Dalis kultūros visada glūdi sąmonės archyvuose; iš jų į dienos šviesą išskeliama tai, kas yra svarbu vienu ar kitu momentu. Iš kur, kaip, kada atsiranda *vertės* kriterijus? Tada, kai atsiranda distancija, kai iš tos pačios (labiausiai pageidautina) arba ir iš kitos bendruomenės atsiranda sąmonė, kuri lyg ir tiesiogiai nedalyvauja, nedainuoja, nešoka, o *stebi, reflektuoja, lygina*, pajusdama, kad tai yra *gražu, vertinga*. Nori *užrašyti, surinkti*. Lietuvių tautosakos, lietuvių kalbos *pamatymui* žvilgsniai iš šalies, kaip žinome, yra buvę reikšmingi. Argumentai buvo *kartojami*, bet kartu ir atnaujinami, yra dalykų, kurie prieinami tik labai artimam, tiesiogiai patiriančiam žvilgsniui. Įsiklausytina į Alphonso Lingio klausimą: „Kodėl galvojama, kad uždara kultūra visada patiria nuosmūkį?“ (Lingis 2002: 16). Turima galvoje kultūra, pasikliaujanti savo ir kartojimu atnaujinamais resursais. Bet kultūra, jei tik nėra suspausta totaliais gniaužtais, savaime, natūraliai užsidarinėja ir atsiverdinėja. Ideologizuotas atvirumo skatinimas kaip tik gali stiprinti uždaro poreikį.

Neabejotina, kad liaudies menas savaime kyla estetikos linkui, kad kiekvieno daikto, kiekvieno teksto jutiminis poveikumas priklauso nuo jo tobulumo, formos dailumo, harmonijos, galiausiai nuo grožio, kad ir kaip skirtingai jį suvoktume. Estetinis (jutiminis) veiksnys yra stipriai nukreiptas į sąmonę, į prigimtine (bet skirtingo intensyvumo) galimybę jausti, kas yra dailu, darnu, gražu, kas atitinka aukščiausius būties dėsnius, kad ir skirtingai suvokiamus, skirtingai padalijamus tarp Dievo ir Gamtos. *Tarpininkų* svarba kultūros ir meno likimui. Todėl sakyčiau, kad kūrybinis liaudies meno gyvavimas šiandien yra labai priklausomas nuo tarpininkaujančių sąmonių. Turime jau *sukauptą* didžiulį archyvą, bet jo skaida, skaitymai, interpretavimai yra vis silpnesni. Nebeatveriami sąmonės *įvykiai*, atsirandantys iš *susitikimų* su kūrybingais žmonėmis. Jie juk dar gali rasti ir iš senesnių užrašymų. Paminėsiu Kristiną Skrebutėnienę. Ją užrašė ir aprašė Juozas Aidulis, dar 1934 metais; aprašymą pastebėjo Danutė Krištopaitė, perspausdino rinkinyje „Aš išdainavau visas daineles“. Iš pirmų žodžių („Nėr akelių, nėr duonelės: akelės išseko, duonelė išmirko <...>“), kuriais į prakalbinimą atsiliepia ta, kuri bus pavadinta dainų karaliene, pasigirsta kartojimų magija (Aidulis 1985). Buvau Kristinos Skrebutėnienės asmens, gyvenimo ir dainavimo aprašymo labai paveikta, lyg kas staiga būtų palenkęs mano sąmonę prie pirminės žmogaus kūrybingumo versmės, nebegalėjau net įsivaizduoti, kad be šios *aklūtės* galėtų būti knyga „Parašyta moterų“. Kad *tai*, kas išdainuota-iškalbėta Kristinos, yra parašyta iki visų galimų parašymų ir parašymų perrašyta, pagal galimybes pakartota, atnaujinta. Kad tokioje išpūdingoje pirminėje sąmonėje lyg kokiam grūde slypi *vidinė* literatūros istorija, jei tik sugebėtum ją išskleisti, išrašyti.

Tik neseniai pamačiau, kad toks pat įvykis – susitikimas su Kristina Skrebutėniene buvo ir Sigitui Gedai.

Pakartojame: *staiga* pamatome, kas yra buvę, išgirstame, suvokiame. Norime pasakyti. Bandome tai padaryti.

Pakartojimu pratęsiame: kas buvo suvokta, tad bus suvokta bent ta dalimi, kuri slypi suvokimo suvokime.

Suvokimo suvokime slypi kartojimas; mįslingas *kažko* atsiradimas iš *nieko* gali būti grįžtantis aidas, veidrodinis atspindys, tiesiog *grįžtis*. Mintis iš Donaldo Kajoko „Šešių tezių apie haiku“: „Daugelis žmonių, ypač Vakaruose, priesakų laikymąsi supranta vien kaip suvaržymą. Iš tiesų priesakai yra tikroji kryptis“, – sakė vienas zen meistras.

Puikiausiai tinka turint galvoje ir poeziją – jos tradicijas, normas, kanonus, kiek, kaip ir kodėl jie atsiranda lyg iš niekur, iš oro, veidrodiskai kartojasi visiškai skirtingose kultūrinėse-kalbinėse terpėse“ (Kajokas 2009). Tai reikštų, kad forma savaime nepasiekia formos; kad visa, kas įvyksta ir kas pasikartoja kaip įvykis ir įvykio aidas, vyksta sąmonėje. *Haiku* – tikra kartojimų magija suspaustame trieilėje; lyg ir nėra reikalavimų, bet jie labai stiprūs, sutelkti į *kažką*, kas mažiausia poetine forma išlaiko darną, harmoniją, metų laikų ritmą. Lietuvių *sutartinė* – unikalūs kosminės darnos tvirtinimo kartojama ritmine-melodine pulsacija principas ir priesakas. Japonų *haiku* siekia to paties – pasikartojantys trijų eilučių deriniai – tolygios ritminės sekos. Pakartojame: kūryba kaip kartotė; ir kūrybingiausia sąmonė negali išeiti iš rato,

kuriame vienu ar kitu pavidalu yra buvę-vykę tai, kas sąmonės veiksmis sužadina-
ma, atgaivinama, pratęsiama. Ir priduriame: kartotė kaip kūryba; galima parašyti ei-
lėraštį, nes jie buvo rašyti Europoje ir prieš kelis tūkstančius metų. Galima muzikoje
kūrybingai pakartoti tokių melodinių dermių, kurios senu laiku kaip pakartojimo
galimybė jau buvo pasigirdusios sutartinėje. Būti globojamam tradicijos ir tada, kai
siekiama nuo jos atsiskirti.

Pakartojimo ontologijoje slypi trapi galimybė nepasikartoti.

LITERATŪRA

Adulis Juozas 1985. Šviesus talentas, brangus jo palikimas, kn.: *Aš išdainavau visas daineles: Pa-
sakojimai apie liaudies talentus – dainininkus ir muzikantus*, d. I, sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė,
Vilnius, p. 183–186.

Eliade Mircea 1996. *Amžinojo sugrįžimo mitas. Archetipai ir kartotė*, Vilnius.

Geda Sigita 1989. *Ežys ir Grigo ratai*, Vilnius.

Geda Sigita 2008. *Vasarė ajero šneka: Dienoraščiai ir tyrinėjimai*, Vilnius.

Greimas Algirdas Julius 2009. Tai labai paprasta, *Baltos lankos*, [Nr.] 30, p. 207.

Kajokas Donaldas 2009. Šešios tezės apie haiku, *Nemunas*, Nr. 34, spal. 1–7.

Lingis Alphonso 2002. *Pavojingos emocijos*, iš anglų kalbos vertė Ieva Skaržinskaitė, Vilnius.

Litvinaitė Stasė 1988. Žvilgsnis į pirmąsias universiteto ekspedicijas, kn.: *Aš išdainavau visas dai-
neles: Pasakojimai apie liaudies talentus – dainininkus ir muzikantus*, d. I, sudarė ir parengė Danutė
Krištopaitė, Vilnius.

Mačernis Vytautas 1990. *Po ūkanotu nežinios dangum*, Vilnius.

Šaknys Bernardas 1985. Sutartinių Kolumbas, kn.: *Aš išdainavau visas daineles: Pasakojimai apie
liaudies talentus – dainininkus ir muzikantus*, d. I, sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, Vilnius.

CREATION AS REPETITION AND REPETITION AS CREATION

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ-PAKERIENĖ

Summary

Repetition is perceived here as an ontological principle, which is important both in folklore and literature. In the focus of discussion are borders of authenticity, as well as its continuing consciousness, inescapable in immaterial heritage, and its shifting but nevertheless persisting shapes. The basis of discussion comprises experience in folklore recording as well as experiencing this experience, reflections of consciousness in recordings and impressions. Quoting the “Literary Diary” by Vytautas Mačernis, the *clarifying path* is analyzed, which is formed between separate consciousnesses, between folklore and poetry. Creativity is perceived as intensity of consciousness, aimed at expression. The more intense is repetition and the more it strives for devotion, the deeper and more essential is the opportunity for renewal. In folklore, creativity is not hindered by repetition, which harmonizes rhythms of consciousness of the self and the flow of time. It is asserted that the contemporary perception of folklore could make better use of the experiences of the recorders and their testimonies regarding the informants’ attitudes and states of mind.

Gauta 2010-02-22